

CONSIDERAȚII ASUPRA LOCUIRII DE TIP TISZAPOLGÁR DE LA ȘEUȘA-„GORGAN”

În lucrarea de față, vom încerca să prezentăm succint, așa după cum reiese și din titlu, aspecte ale locuirii de tip Tiszapolgár rezultate în urma săpăturilor de pe șantierul de la Șeușa-„Gorgan”, săpături efectuate în campaniile de săpături ce s-au desfășurat între anii 2000-2002.

Cultura la care ne referim în lucrarea de față, face parte din „Civilizația mării epoci neolitice, denumită și epoca cuprului (Kupferzeit) atât datorită fenomenelor culturale bine delimitate cât și prin arealul geografic pe care în ocupă” (Iercoșan 2002, 9).

Primele descoperiri realizate în arealul Tiszapolgár provin de la Kisvarda, localitate de la colțul Tisei din N-V Ungariei, realizată în 1987 și aparținând grupului Basatanya, leagănul ei de formare fiind câmpia Tisei. Arealul culturii cuprinde partea de răsărit a Ungariei, Slovacia orientală, Serbia de N, iar în România Banatul, Crișana, Sătmarul, Sălajul, S-V Maramureșului și în mare parte Transilvania de V (Iercoșan 2002, 10). Într-un articol mai recent se enunța ideea că bazinele intracarpatică ale râurilor Mureș și Olt cu afluenții lor nu fac parte din arealul de formare și evoluție a culturii (Luca 1999, 16).

Informații privitoare la această civilizație, în zona noastră provin din descoperirile de la Iclod, Zăuan, Suplacul de Barcău, Parța și Bucovăț, Oradea-Salca – I, II, Biharea și Seleuș, Procesul de transformare a modului de viață neolitic nu poate fi sesizat cu claritate în toate siturile. Cauzele acestor schimbări sunt diferite, așa cum diferit este pentru fiecare zonă, substratul cultural local care a dus la formarea și existența unor grupuri, aspecte și faciesuri locale atât în perioada de geneză cât și în perioada timpurie a culturii (Iercoșan 2002, 164).

În opinia cercetătoarei Ida Bogner-Kutzian, în zonele periferice culturii, cum ar fi Banatul, Serbia de N, Transilvania sau chiar unele zone din vestul arealului, cultura Tiszapolgár apare gata formată. Referindu-ne la evoluția acestei culturii, putem spune că nu toate aspectele ei (economia, așezări, necropole, artefacte, caracter antropologic) au putut fi surprinse prin cercetări sistematice (Iercoșan 2002, 168).

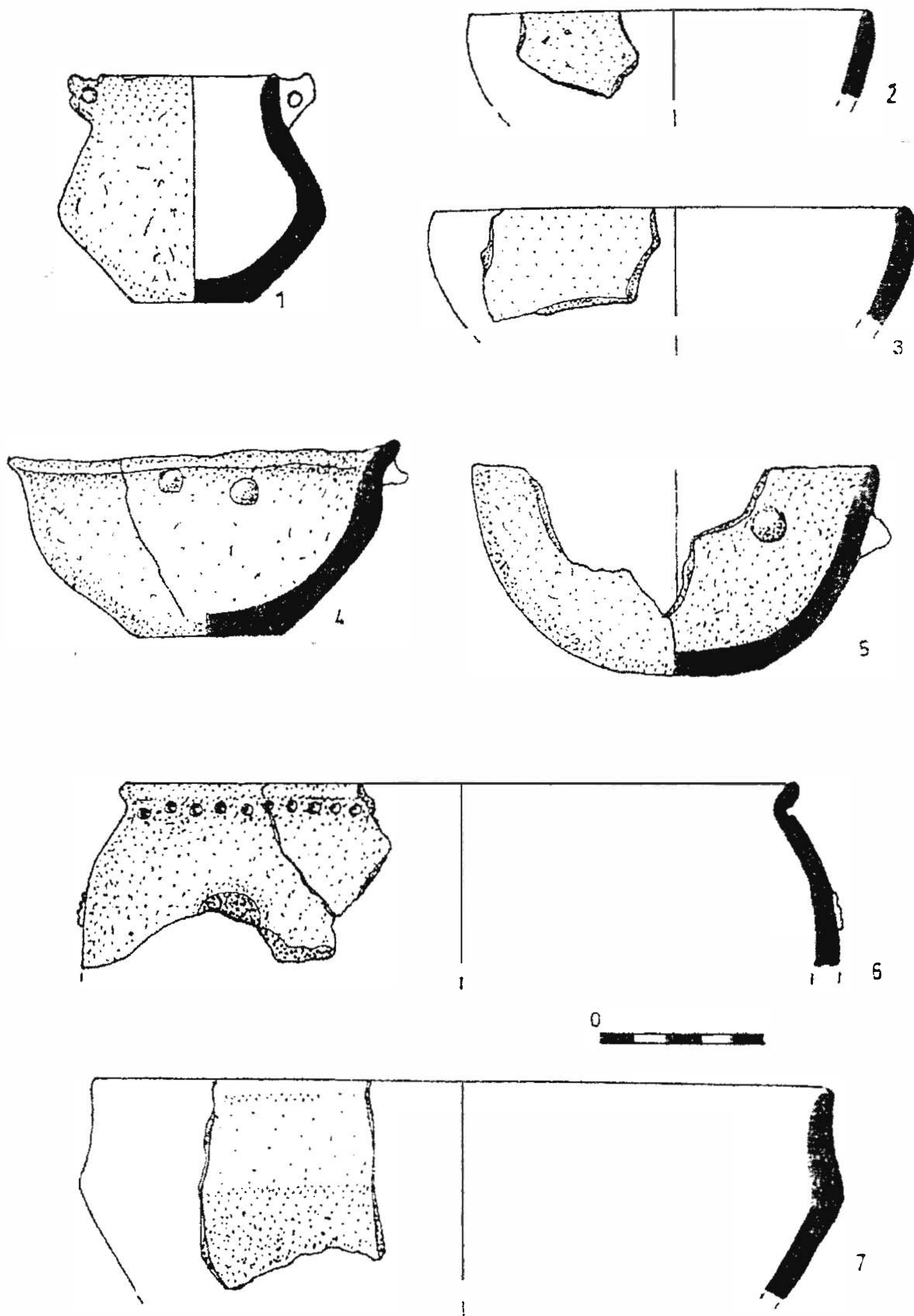
Pentru teritoriul țării noastre primele descoperiri Tiszapolgár au fost întâmplătoare. Cercetări sistematice în România au fost efectuate doar după sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Dintre cei care s-au ocupat de această cultură la noi, amintim pe Mircea Rusu, Nicolae Chidioșan și Ivan Ordentlich. În ultimii ani au apărut o serie de sinteze, și în fine monografia referitoare la această cultură avându-l ca autor pe Neța Iercoșan, publicată în 2002.

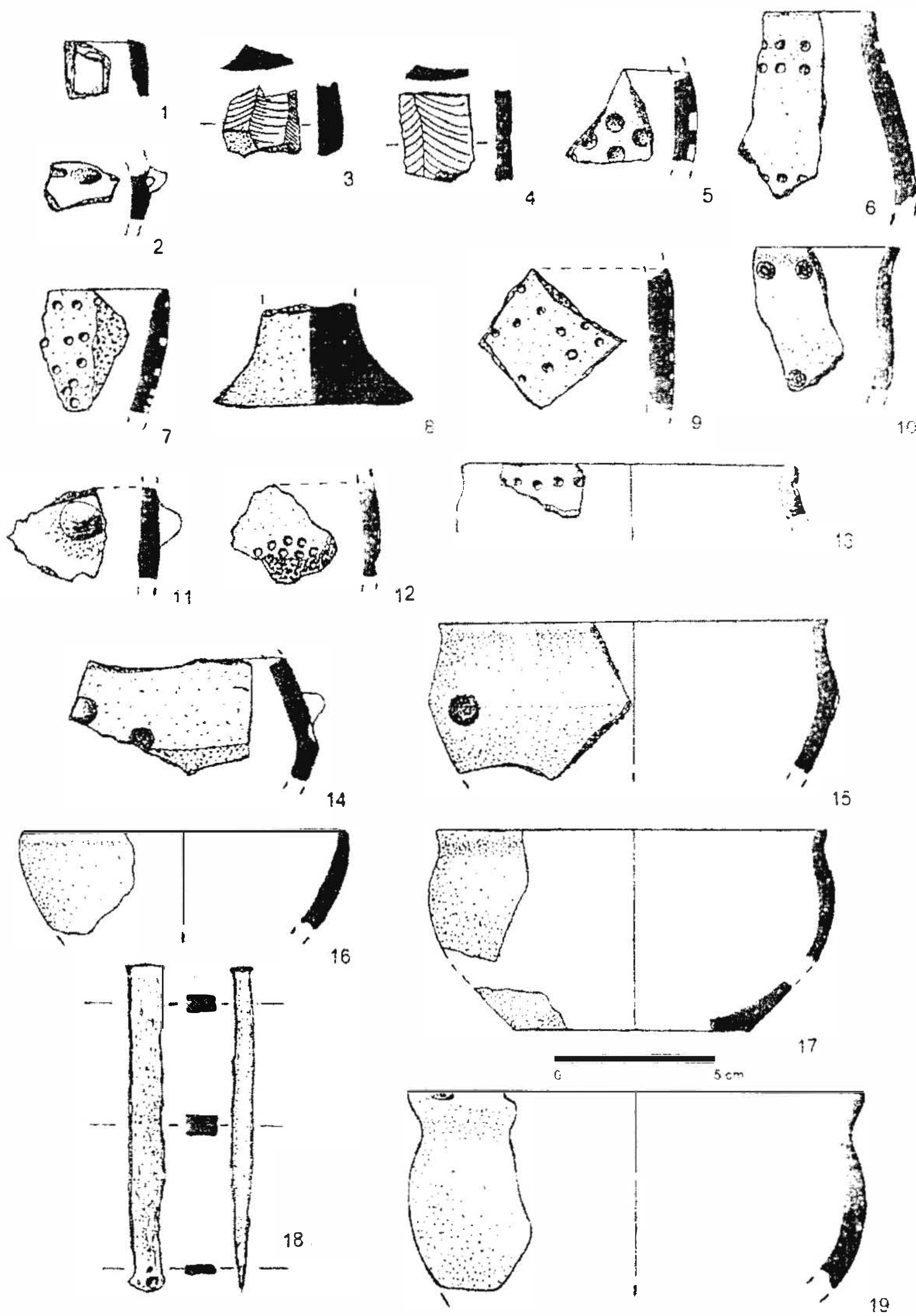
În cele ce urmează vom aborda câteva aspecte privitoare la așezarea de tip Tiszapolgár reliefate prin săpăturile de la Șeușa-„Gorgan”. Situația stratigrafică reliefată în campaniile anului 2000, a fost confirmată de săpături recente în sensul că, deasupra sterilului arheologic, se află o locuire Tiszapolgár ce are o grosime de aproximativ 20-40 cm, urmată de o succesiune de locuiri Coțofeni, aparținând fazei a III-a a acestei culturii.

La Șeușa-„Gorgan” au fost descoperite două complexe aparținând culturii Tiszapolgár, C₁/2000-2002 și C₂/2002. C₁ s-a surprins în secțiunile S II/2002 și S III/2000-2001, unde a fost descoperit și un altar-grânar, iar C₂ a fost surprins în S VI bis/2002. Aici s-au găsit aici numeroase fragmente ceramice, vase întregibile și vase întregi.

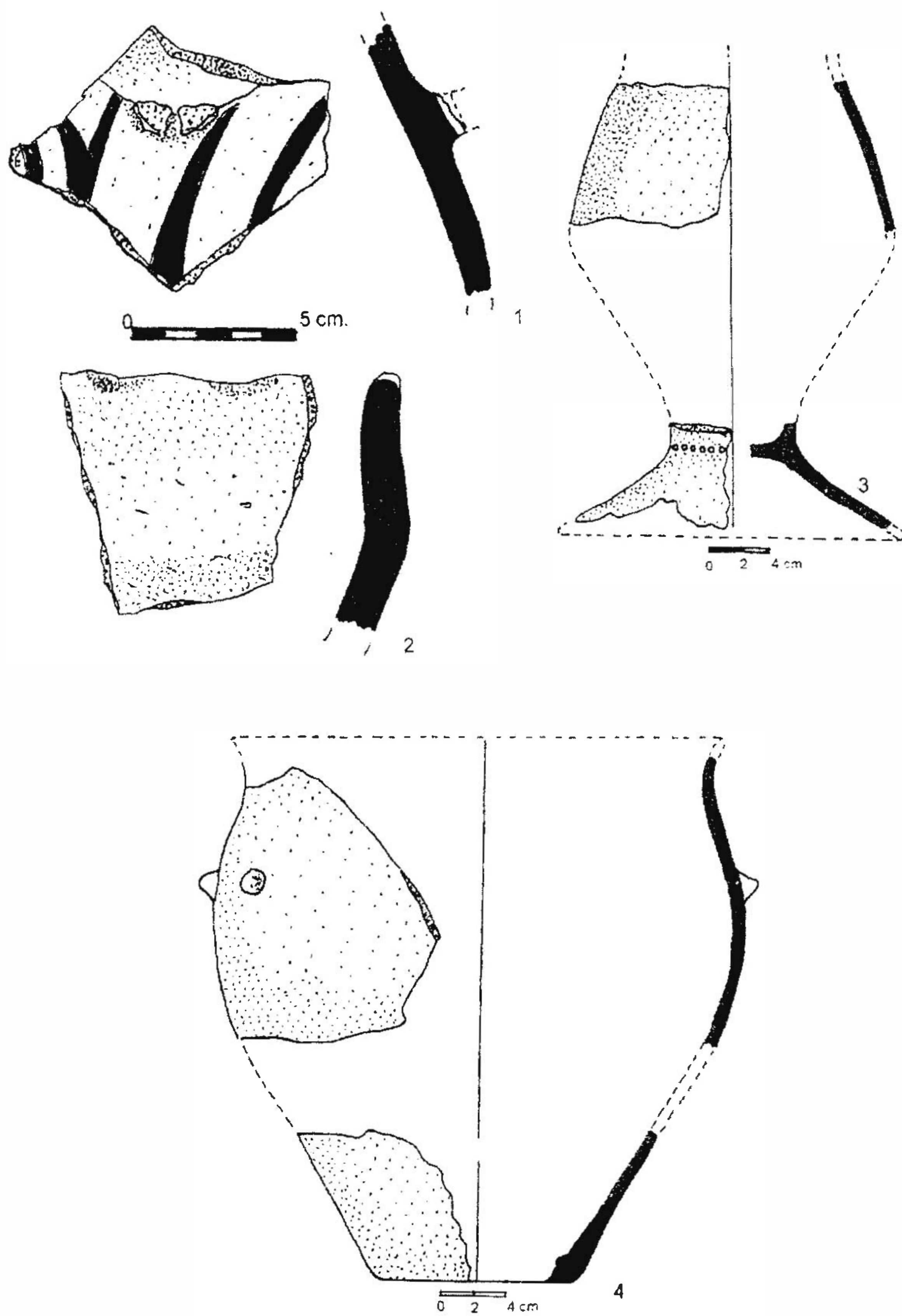
Sub nivelul Coțofeni, la Șeușa-„Gorgan” s-a surprins un nivel mai închis la culoare, în care au apărut doar sporadic fragmente ceramice de o cu totul altă factură decât cele Coțofeni. Nivelul cultural este însă destul de sărac și dificil de delimitat pe profilul stratigrafic. De semnalat descoperirea în acest din urmă nivel a câtorva fragmente ceramice aparținând unei cupe cu picior înalt, cu decor constând din impresiuni circulare, realizate cu o unealtă cilindrică îngustă, care pare să aparțină, conform formei și a facturii ceramicii, culturii Tiszapolgár (Pl. III, 3) (Ciută, Gligor 2003, 6).

În complexul C₁ care include și altarul, s-au descoperit, pe lângă fragmentele ceramice, un vas miniatural întreg, în formă de oală (Pl. I, 1), având ca decor tortițe perforate, și o cupă tronconică ușor bombată cu două proeminente în formă de cioc de pasăre (Pl. I, 4).

Pl. I. Ceramică de tip Tiszapolgár din complexul C₁/2000/2001.

Pl. II. Ceramică de tip Tiszapolgár din complexul C₁/2000/2001.

Pl. III. Ceramică Tiszapolgár din nivelul cultural. G₁/2000 și C₁/2000/2001.

În cadrul complexului s-au găsit numeroase fragmente ceramice pe baza cărora s-a putut realiza următoarea tipologie a formelor: vase de tip strachină, una dintre ele prezintă sub buză o serie de impresii realizate cu un tub gol pe dinăuntru (Pl. I, 6) și vase de tip bol (Pl. I, 2, 3, 5). S-a găsit și un fragment de picior de cupă (Pl. II, 8), care provine probabil de la un vas cu picior înalt. Mai putem aminti de asemenea câteva fragmente ce prezintă ca decor proeminente, impresii și butorni (Pl. II, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14).

Pe întreaga suprafața a unității cercetate a fost surprins stratul corespunzător aceluiași complex, semnalat și în S₁/2000 sub L₁/2000, care are o culoare brun-roșcată și conține materiale arheologice eneolitice. În carourile 5 și 6, pornind de la baza nivelului s-a conturat o groapă (G₁/2000) de 1,5 m diametru și adâncită cu 1 m în steril, căpăcuită de o vatră exterioară și o râșniță. Groapa conținea material ceramic aparținând unui vas de dimensiuni mari (Pl. III, 4), oase de animale și cochilii de melci (Ciută, Gligor 2003, 12).

Un caz special îl reprezintă fragmentul cu pictură realizată cu negru, cu o substanță bituminoasă, destul de prost păstrată, ciob descoperit pe fundul gropii direct pe solul steril (Pl. III, 1) (Ciută, Gligor 2003, 13). În apropierea gropii, notată G₁, în caroul 6, la o adâncime de aproximativ 1,40 m față de nivelul actual de călcare, în stratul Tiszapolgár a fost descoperită o dălțiță din cupru, bine păstrată (Pl. II, 18). Ea se afla la aproximativ 24 cm sub limita inferioară a locuinței de suprafață Coțofeni L₁/2000. Piesa nu aparține vreunui dintre complexe ci stratului cultural de depuneri. Dălțița are partea activă semilunată, destul de bine păstrată, cu urme de uzură, iar partea dorsală prezintă urme de teșire. Greutatea specifică confirmă faptul că miezul piesei era încă masiv. Investigațiile speciale au relevat o puritate elevată a cuprului (96,2 %), dar și prezența unor elemente ce dovedeau utilizarea cuprului nativ și prelucrarea acestuia la rece (Ciută, Gligor 2003, 13).

Utilajul litic descoperit în nivelul Tiszapolgár este reprezentat de microlite din silex și obsidian (tașchii, lame) (Pl. II 1, 3, 4).

Sub nivelul Coțofeni, în cadrul carourilor 3-4-8-9, în jumătatea vestică a suprafeței VI bis, la adâncimea de 1,70-1,80 m s-a conturat complexul notat C₂/2002. Acesta este caracterizat printr-o aglomerare masivă de vase ceramice de diferite dimensiuni, sparte pe loc, pereți de chirpici ars. În complex și în apropierea sa au fost descoperite râșnițe și fragmente de râșnițe, precum și zdrobitoare de piatră. Vasele ceramice aparțin atât categoriei fine, de mici dimensiuni, de tipul bolurilor și castroanelor, în număr de 8, dar și categoriei grosiere: vase de provizii de mari dimensiuni. Starea de conservare a vaselor este foarte bună, unul dintre ele fiind păstrat integral. S-a confirmat că acest complex reprezintă o locuință de formă relativ rectangulară (Ciută, Gligor 2003, 20), în cadrul căreia a fost surprinsă și o podină de lut ars.

Materialul arheologic de la Șeușa-„Gorgan” e bogat, unitar ca tehnică și decor și indică o formă evoluată a culturii. În ceea ce privește tipologia ceramicii, aceasta a fost stabilită pe baza celei propuse de N. Iercoșan. În general în ceea ce privește forma, decorul, pasta și arderea, ceramica de la Șeușa-„Gorgan” prezintă analogii cu descoperirile Tiszapolgár din vestul României. Aceste elemente, dar și altele ne fac să credem că așezarea aparține fazei B a culturii Tiszapolgár. Dintre aceste elemente putem aminti: dălțița de cupru care nu are analogii pe teritoriul țării noastre ca formă sau tip de confecționare. Menționăm faptul că aceste obiecte din cupru apar începând din fază B în grupul Luscka, aparținând culturii Tiszapolgár. Tot în sprijinul afirmației că așezarea aparține fazei târzii Tiszapolgár vine și prezența fragmentelor vasului de tip cupă cu picior înalt neperforat, având pe picior ca decor un șir de impresii (Pl. III, 3) dar și forma vasului de tip borcan decorat cu butoni (Pl. III, 4). În ceea ce privește vasul de la Pl. III, 3, menționăm faptul că analogii au fost găsite în cultura Bodrogkeresztúr fiind vorba de un vas ce prezintă ca decor pe picior și pe corpul lui șiruri de impresii. A fost descoperit în urma săpăturilor de la Deva-„Ceangăi” și publicat de Oct. Floca în 1950, iar mai apoi de Sabin A. Luca în 1999 ca aparținând culturii Bodrogkeresztúr. Tot un element de fază B îl reprezintă și prezența podinei de lut ars.

Există însă unele elemente care ar putea să situeze așezarea într-o fază mai timpurie a culturii Tiszapolgár. Ne bazăm mai ales pe faptul că este o așezarea preistorică piemontană cu urmă de locuire de lungă durată, întâlnită în defileele care închid microdepresiuni (depresiuni) cu o vizibilitate mare în toate direcțiile și care pot fi ușor apărute. Exemple tipice pentru acest tip de așezare sunt cele de la Oarța de Sus, Sânicolaul de Beiuș și Tăuți. Toate controlează accesul spre resursele minerale din zona

montană: cupru, marmură și roci utile (Iercoșan 2002, 109,110). Precizăm faptul că „Gorgan”, așezarea Tiszapolgár se află în apropierea unei cariere de bentonită.

Mai susținem această opinie pe baza acelui fragment ceramic cu pictură care s-ar putea să se apropie cel mai mult de ceramica pictată a grupului Iclod, mai exact faza a III-a a acestuia; dar și pe existența vasului cu picior înalt perforat și cu decor incizat având analogii la Dragu-Lespezi jud.Sălaj, și la Porți, jud.Sălaj – punctul Köve. Cu toate că avem de a face atât cu elemente ce atestă faza A, cât și cu cele ce atestă faza B, credem că avem de-a face cu o mixtură culturală care a dus la formarea unui facies local rezultat în urma întâlnirii elementelor Tiszapolgár venite probabil din Banat, cu elemente Iclod.

În ceea ce privește situația cronologică, această cultură se încadrează între 3500-3200 BC (Iercoșan 2002, 182) și 5385-5020 BP (Maxim 1999, 124), această cultură fiind subîmpărțită în două faze, A și B.

Ținem să precizăm faptul că în județul Alba, până în anul 1995 se considera că nu există așezări Tiszapolgár. În clipa de față, după cercetările de la Șeușa-„Gorgan” lucrurile stau cu totul altfel. Avem de a face cu cel puțin două locuințe aparținând culturii Tiszapolgár la Șeușa-„Gorgan” și, de asemenea, mai putem semnală că la Ampoița, județul Alba, în urma săpăturilor efectuate în 2001-2002 au fost scoase la iveală dovezi care sprijină teoria existenței și aici a unei locuințe de tip Tiszapolgár.

ADELA FRUNZĂ - HORIANA RAICA
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

BIBLIOGRAFIE

- Ciută, Gligor 2003 – M. Ciută, A. Gligor. *Descoperiri arheologice în situl de la Șeușa-„Gorgan” (com.Ciugud, jud.Alba). I.* în *Apulum*, XL, 2003.
- Iercoșan 2002 – N. Iercoșan. *Cultura Tiszapolgár din vestul României*, ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2002.
- Luca 1999 – S. A. Luca. *Aspecte ale neoliticului și eneoliticului din sudul și sud-vestul Transilvaniei*, în *Apulum*, XXXVI, 1999.
- Maxim 1999 – Z. Maxim. *Neo-eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematice statistice*, Biblioteca Musci Napocensis XIX, 1999.

CONSIDERATIONES OVER TISZAPOLGÁR HABITATION FROM ȘEUȘA-„GORGAN”

SUMMARY

In the following lines, we will try to present some aspects of Tiszapolgár habitation from Șeușa-„Gorgan”, discoveries made in the excavations between 2000-2002.

What we have notice from these excavations is the fact that the Tiszapolgár habitation is overlapped by a Cotofeni layer.

A Șeușa had been discovered to archaeological complexes of Tiszapolgár layer, named C₁/2000/2001 și C₂/2002. In the first complex it had been found a grain altar with a cultic signification (probable) and in the second complex founded in the section S VI bis/2002 had been discovered many pottery fragments, fragmentary and whole vessels.

Archaeological material from Șeușa-„Gorgan” is very reach, unitary as technique and ornaments. All these indicates in evaluated form style of the culture, maybe the phase be.

EXPLANATION OF FIGURES

Pl. I. Tiszapolgár pottery from complex C₁/2000/2001.

Pl. II. Tiszapolgár pottery from complex C₁/2000/2001.

Pl. III. Tiszapolgár pottery from cultural layer G₃/2000 and C₁/2000/2001.